

LA CASA TERRALTINA (I)

Algú que estigui acostumat a donar-se a conèixer amb les dades del seu carnet d'identitat, queda sorprès davant la resposta dels terraltins a la pregunta «Qui és (ets) vostè (tu)?». El foraster, acostumat a donar el nom i cognoms, i si no és suficient, la seva adreça, queda estranyat que la majoria de les vegades el seu interlocutor terraltí es contenti en dir: «sóc X de casa Y» i que esperi que amb aquestes dades d'identitat ja se sàpiga tot allò que el foraster s'ha vist obligat a explicar de dalt a baix. A vegades, ni tan sols dirà el seu nom propi seguit del de casa seva, sinó que es limitarà a contestar «sóc Y (nom de la casa)», és a dir, usará el «nom» de la casa com a nom propi. Cadascú es dona a conèixer als altres amb el seu «nom de casa», i els altres el coneixeran i el donaran a conèixer per aquest «nom»: «Este és X de Ca Y».

Per què aquest recurs constant al «nom de casa» per identificar-se i identificar els altres? Deixem que els mateixos terraltins ens donguin una primera resposta.

— «Jo los apellidos no los conec, ni de Paüls tampoc. Tots diem lo nom de la casa: au!, Ca Y (nom de la seva casa), au!, ca fulano, i ja està, ja sabem quins són».

(Gandesa, 50-55 anys -dona- mestressa de casa)

— «A veces preguntas por el apellido y no lo conocen, porque aquí entre nosotros, somos del pueblo, nosotros (decimos) casa fulano, pero el apodo de la casa. El es Cal A (nom del país), no? porqué su padre vino de A y el es «a» (topònim), pues los hijos de el siempre seran los «a» y han nacido aquí todos, y siempre seran los «a»: «a» ven aquí. **Ya no se llaman por su nombre tampoco:** ven aquí, y se entienden».

Caseres, 60-65 anys -home- pagès)

— «En Batea o Gandesa yo conozco a cuarenta mil y no sé mas que el mote. És mas práctico, si yo le digo a Vd. que nos encontramos en Barcelona, que pregunte por Joan, pues! que no!, Joans hay muchos. Yo le diré: por Joan de Ca fulano, de Ca V, y ya vale. No hay ninguna otra casa que sea V.»

(Orta de Sant Joan, 60-65 anys -home- pagès)

En un primer sentit, el «nom» de la Casa, dit també «malnom» o «mot», és una categoria classificatòria. Cada «nom» classifica una sèrie de persones com pertanyents a un mateix grup: la Casa. Des d'aquest punt de vista, conèixer els altres per un «nom» suposa una gran economia d'esforços («és més pràctic»): cognoms n'hi ha molts i moltes persones no relacionades entre elles poden tenir els mateixos cognoms; en canvi, a cada poble terraltí cada Casa té un «nom» diferent i no n'hi ha dues amb el mateix.

Així si s'està parlant de Ca X, cap dels interlocutors tindrà el més petit dubte de qui es parla, per contra si algú anomena a Y (nom propi) o a Z (cognom) els altres desseguida preguntaran «De quina casa?». Si no l'associen a una casa no sabran de qui es tracta.

S'ha dit que tots els integrants d'una Casa són coneguts pel mateix «nom» i l'avantatge que té el «nom» com a categoria classificatòria radica en el fet que no existeixen dos noms de Casa idèntics. Però què passa quan el membre d'una casa determinada es casa i en fa una altra? Se li posa un nom nou a aquesta segona Casa?. El mecanisme per distingir les Cases en aquests casos és el següent: Si denominem Casa D'Origen aquella de què procedeix el que en forma una altra, al «nom» d'aquella se li afegirà qualsevol distintiu per diferenciar-les; per exemple, si la Casa d'Origen és Ca Valentí, l'altra serà Ca Valentinet (diminutiu) o Cal Joan de Valentí o Cal Valentí al carrer T o Ca lo Petit de Valentí. El «nom» de Casa classifica un grup de persones que viuen sota un mateix sostre i estan unides entre si per llaços de consanguinitat, afinitat o adopció.

Els terraltins, en termes generals, estan molt poc preocupats pel fet que el «nom» de Casa seva coincideixi o no amb el seu cognom. De fet, solament 10 cases de les 212 que es van estudiar a Vilalba dels Arcs (les habitades segons l'últim padró) hi coincideix el cognom amb el «nom»; en tots els altres casos, es tracta de sobrenoms que fan referència a un lloc de procedència, una professió, a característiques personals o simplement recorden una anècdota protagonitzada, creiem, pel fundador de la Casa. Molts d'aquests «noms» tenen un significat de caire irònic i a vegades fins i tot satíric. Als terraltins els agrada jugar amb aquests tipus de «noms» i en alguns rodolins molt extesos per la comarca, s'hi reflecteix aquesta afició:

— «La tia Tereseta de Sopes pot estar per bon «dixosa» que té tres filles casades amb Cucut, Moixó i Rabosa».

(Recollit a Orta de Sant Joan)

— La noia de casa Morros, que és una noia que ho busca tot, per fer créixer los seus aforros se casa amb l'hereu de Llop, i per ser vista i trobada com la flor del cap de brot, firma d'una vegada: Josefa Morros de Llop».

(Recollit a Orta de Sant Joan. Van aparèixer després a la revista «ALHORA» de Gandesa)

En el segon rodolí l'efecte còmic sorgit de la unió dels dos mots de Casa és palpable. Ara bé, també es posa de manifest que, malgrat la comicitat, la protagonista del rodolí quan signa amb aquests «noms», està dient: «sóc Josefa de

Ca Morros que està casada a Ca Llop», i aquest és l'aspecte que més ens interessa dels «noms de casa». No es limiten solament a ser categories classificatòries, sinó, signes d'identitat. Donar-se a conèixer o donar a conèixer a altres a través d'un determinat «nom» de Casa és el mateix que estar afirmant la pertinença a la Casa que el porta.

— «A vegades jo faig la Mercè de M i la gent em fan, no li digos la Mercè de M, que la casa és la de l'home, que ella és la nora d'allí»
(Gandesa 50-55 anys -dona- mestressa de casa)

Per la cita anterior es veu que, una dona, una jove, entra a formar part d'un nou grup, la casa del seu marit, els altres, reconeixen aquest canvi començant a anomenar-la amb un altre «nom»: ja no és la Mercè de M perquè ja no pertany a la Casa M, és la Mercè de S. perquè ara pertany a la Casa del seu marit.

— «M'ha dit que esta casa és Cal C.»
Bueno, millor no poses Cal C, que ells no volen que els digon C, posa Cal P.

— Per què no volen?

Mira, este home sí que és C, perquè va venir d'aquella casa, la de son germà, però ell va marxar de casa i li van dir Ca P, i ara no volen que els digon C. No sé perquè no volen.»
(Vilalba dels Arcs. 45-50 anys -dona- mestressa de casa)

— G som natros, que és casa ma mare, però, saps què va passar?, que mon pare, com que era mestre, pues natros sempre d'un puesto a l'altre, d'un puesto a l'altre. I després resulta que li van ficar G a ma tia, a una germana de ma mare, que no és G, que G som natros».
(Gandesa, 50-55 anys -dona- dependent)

Tan els «P» com els «G» amb la defensa dels límits d'aplicació d'un «nom» estan defensant els seus límits de grup. Els «P» no volen que els confonguin amb els de la Casa del seu germà, i és per això que volen que els cridin amb un «nom» diferent. El fundador de la Casa «P» prové de la Casa «C» però va formar-se una altra i amb el seu rebuig a ser anomenat amb el seu «nom» d'origen està reclamant el seu dret a tenir un emblema que marqui la seva identitat diferent, un altre «nom».

En el cas de la Casa «G» es tracta d'una usurpació del «nom». Una germana de la mare de l'informant ha passat a ser coneguda amb el «nom» de la seva Casa («G som natros»). La germana de la seva mare no és de la seva Casa, per tant no té el dret a tenir el mateix emblema, el signe d'identitat ha de ser diferent («que no es G»). A la fi, la defensa dels límits d'aplicació d'un «nom» (límits que són els dels membres de la Casa) és la defensa dels límits grupals, solament els qui pertanyen a la mateixa Casa tenen dret a identificar-se amb el seu «nom».

Les Cases més riques («Cases bones») posseeixen un altre emblema a més a més del

«nom»: els seus escuts. En ocasió, per exemple, del bateig o casaments d'algun dels seus components, imprimien aquest escut a les neules. Les neules eren una llepolia que es donava als nens del poble que seguien des de l'església fins a casa, a la comitiva del batejat de nou. Cantaven cançons com:

- «Tireu confits que son podrits,
avellanes que son fallades
si no'n voleu tirar
la nena (o el nen) es morirà».

Gandesa.

- «Ací, allà si no tireu
se us morirà».

Orta de Sant Joan.

Per als nadius saber que tot un grup de persones tenen un determinat «nom» no suposa saber solament que tots ells formen part de la mateixa Casa; conèixer el «nom» és conèixer també la categoria social. Ja s'ha vist en els capítols anteriors com eren les Cases que eren incloses dintre d'una escala d'estatus: es diu tal Casa «és de rics» o tal altra «no té res»; tots els individus que la formen seran inclosos, d'aquesta manera, dintre de la mateixa categoria. Al «nom» d'una Casa se li afegeix el prestigi davant dels altres, i en aquest sentit, entenem cada vegada millor aquesta defensa dels límits d'aplicació d'un «nom». Que d'altres usurpin un «nom» porte aparellada l'usurpació del prestigi social que li està agregat. No obstant això, no solament les valoracions sobre la riquesa d'una Casa estan associades al «nom».

— «Mira, s'ha enviciat lo fadrí. Cada 2 ó 3 fins de setmana cap a les barres, abans de posar estes aquí. És un canto espès i se fot molt los quartos al joc, li agrada molt lo joc... I, escolta, este P. (nombre de Casa), este és germà de Joan, que tots los de esta casa no han donat molts resultats al poble, no han volgut mai treballar i són tots, ¿me comprens?, amb la màniga molt ampla, ¿comprens ara?. Tu no ho saps, per això te dic jo les coses».

(Gandesa. 70-75 anys -home- pagés)

— «Los de la casa de donde viene él, casa su padre, eran todos muy trabajadores. Por eso se llaman F., trabajan como hormigas».

(Caseres. 90-95 anys -home- jubilat)

Si jo fos del poble, com suggereix el primer informant, hauria de saber com valorar el fadrí, tenint en compte que pertany a la Casa «P» i que aquesta té una determinada imatge moral davant dels altres. Els «noms» classifiquen també moralment les cases, i a cada «nom» van associades una sèrie de característiques morals, que es pensa que són aplicables a tots els qui el posseeixen. Això, en certa manera, suposa una anul·lació de la personalitat de l'individu. No es tracta ja, solament, que en moltes ocasions el nom propi sigui sotmès sota el «nom de la Casa» (em deia un Vilalbí: «si no dius el nom de la casa és com si no anomenés ningú»), sinó que la seva personalitat social i moral serà relegada

a un segon terme en favor dels de la Casa. Pel que fa a això és molt esclaridor el que un jove gandesà m'explicava: Segons sembla ell va tenir algunes dificultats per festejar amb una noia de Gandesa perquè el seu pare, quan ell i els seus germans eren petits, va abandonar la seva mare i concloïa així la seva història: «pensaven que tots los de la casa érem igual». Cap a la mateixa direcció apunta el que em deia una senyora vilalbina durant una entrevista: «Jo no volia que (la seva actual jove) es casés amb lo meu fill. Jo li vaig dir (al seu fill) com eren a la seua casa i tot». La mare perquè el seu fill desistís de casar-se amb aquella noia que ella no acceptava, no intentava dissuadir-lo parlant-li de com era la jove sinó de «com eren a la seua casa», és per aquesta associació entre valoració del grup i «nom» de una Casa per com els terraltins estan tan interessats en saber a quina casa pertany cada u. Això és suficient, a vegades, per saber a què atènyer-se respecte a ell.

La Casa, individualitzada per un «nom», té personalitat, una manera d'ésser. Totes les Cases són vistes diferents les unes de les altres, no solament perquè siguin més o menys riques o prestigioses, sinó perquè cada una té costums diferents, està envoltada, per això, en problemes diferents. És aquesta imatge que es té, el que ha provocat en moltes ocasions, a l'hora de fer entrevistes sobre el tema a la Comarca, que els informants es neguessin a generalitzar sobre aspectes dels qui els eren interrogats. Crec que es tracta d'una situació amb què s'han trobat d'altres investigadors «de la Casa» (vegeu la tesi doctoral d'Andrés Barrera).

— «Pues aquí no hay una seguida. Eso depende de la casa. En la casa de mi suegra, de mi suegro y mi suegra, están más apreciados los chicos que no «pas» las chicas, porque tienen esa costumbre, pero en nuestra casa no es así».

(Gandesa. 70-75 anys -home- pagès)

— «Mira, esto depende de cada casa, es una cosa que no se puede discutir, porque hay casa que entra la nuera y van muy bien y hay casa que no hay nueras y van más mal, es según las casas. Pero te digo una cosa, el que entra en una casa, si es nuera como yerno, se ha de adaptar a la costumbre de la casa. A mi parecer ¡claro!. Si el que entra allí quiere que aquellas costumbres no y que las suyas sí, pues es cuando viene la riña».

(Orta de Sant Joan. 60-65 anys -home- comerciant)

— «Això no sé «hasta» quin punt està bé, perquè si un fill es queda a casa i si li donen (tierras o dinero) al fill que ha marxat, si la mare viu a casa, no cal (que el hijo que vivie con ella) que li done les mitges (de las tierras a su madre). Ara, cada casa és un món».

(Gandesa. 25-30 anys -home- pagès)

Cada Casa «és un món», «té costums diferents», és a dir, té una personalitat pròpia i dife-

rent de la dels altres. Aquesta idea que es té, també fa que a un nivell verbal la Casa apareixi com a subjecte de relacions i accions; hi ha moments en què no es diu «X és germà d'Y» o «X fa tal cosa» sinó «La Casa X es germana de Y» o «la Casa X fa tal cosa».

— «La casa las regalaba (els peus de porc) al cura o al Sant Antoni».

(Horta de Sant Joan. 60-65 anys -home- comerciant)

— «A casa lo G., que este home que viu aquí, lo G., és un germà d'aquella casa que te dela abans».

(Gandesa. 25-30 anys -home- pagès)

— «Cada casa, tots, tenien un animal i un ruc».

(Gandesa. 50-55 anys -home- pagès)

— «Las casas que trabajan el campo -son unas 400 casas- pues tendrán de propiedad de huerto 1.500 metros cuadrados».

(Orta de Sant Joan. 39 anys -home- pagès)

Són les Cases, les que treballen al camp, les que regalen, les que posseeixen propietats, les que estan relacionades per parentiu, etc. En fi, les Cases, conformades per una personalitat, es converteixen en subjectes i no solament a nivell lingüístic. Són les Cases les que estan incloses dintre de les Cooperatives Agrícoles de la Comarca i això malgrat que els seus estatuts no diuen que hagi de ser així. Vegem quines són les condicions que la Cooperativa de Gandesa posa per a ser soci: A) ser major d'edat, B) tenir producció agrícola de vinya en el terme municipal de G. en qualitat de propietari, mitger o arrendatari de finques rústiques, C) tenir bona fama... Així, com segons el dret civil català, després del matrimoni tant la dona com l'home continuen essent titulars de les seves terres, hi podria haver més d'un soci de cada Casa (cada Casa podria tenir més d'un número) però no és així, perquè passa el següent:

— «A nostra casa passa això. Mon pare, la terra de mon pare té un número, i la terra de ma mare, mons iaïos encara viuen, sons pares de ma mare, «pues», la terra d'ells la tenim al seu número, està al seu número encara; lo día que mons iaïos morigon i la terra passi a ma mare, lo número es borrarà i la terra passarà al número de mon pare. Totes les terres de la casa tendran lo mateix número».

(Gandesa. 20-25 anys -varón- pagès)

La Casa, personalitzada verbal, moralment i socialment, és, per tot això subjecte també de drets i deures:

1.- Quan fa uns anys es feien en quasi tots els pobles de la Comarca les festes de carrer, les despeses d'organització es repartien de forma equitativa entre totes les Cases del carrer, independentment del nombre de components. Era la Casa la que pagava i per estar al carrer on es feia la festa tenia el deure de fer-ho i per contra tenia el dret a participar en l'organització. El ma-

teix passa avui dia quan es tracta d'adornar els carrers per les festes majors o per algun altre motiu.

2.- És la Casa la que ha de «complir» quan hi ha algun mort a la comunitat; en aquestes circumstàncies els seus membres són intercanviables, n'hi ha prou que un d'ells vagi a l'enterrament o a donar el condol als familiars del mort perquè la Casa estigui «cumplida». Aquest membre ha actuat com a representant de la Casa.

L'individu passa a ser conegut pel «nom de Casa», la seva valoració personal dependrà en moltes ocasions de la valoració de «la seva Casa», moltes de les seves relacions i accions no li seran atribuïdes a ell, sinó a «la seva Casa», en fi, la seva personalitat pot ser anul·lada, i de fet ho és de vegades, per la personalitat de «la seva Casa».

¿Per què, malgrat aquest imperi que la Casa exerceix sobre ell, es dona a identificar amb el «nom de la seva Casa» i defensa a voltes amb vehemència, el dret a aquest «nom» i ho nega als altres? ¿Per què renuncia a la seva identitat com a individu a favor d'una identitat a través de «la seva Casa»? Quines són les compensacions que rep per aquesta renúncia? En fi què és la Casa?

Casa és un terme polisèmic i fa referència a diverses realitats alhora. En primer lloc, Casa significa casq-edifici, és a dir, un immoble que a la Comarca té formes arquitectòniques i una distribució de l'espai específiques.

En segon lloc, el terme Casa fa referència a un determinat tipus de grup domèstic, anomenat per alguns, família, «souche» o «toncal», que resideix en aquest edifici i que constitueix una unitat de producció, reproducció i consum.

En tercer lloc, el terme casa es refereix a les terres i el patrimoni que pertany a aquest grup domèstic. Però la Casa és vista, també, com una unitat intemporal i en aquest sentit el terme casa apunta al llinatge de la família, als avantpassats que van habitar la casa-immoble. Es tracta d'un terme multireferencial i el significat que en un determinat moment té solament es pot extreure del context en què apareix. Aquesta multireferencialitat es pot comprovar en una expressió molt sentida pel país: «casa de pagès»; Quan aquesta expressió assenyalava la casa-edifici «casa de pagès» és (immoble d'un sol habitatge) s'oposa a «casa de pisos» (immoble amb diversos habitatges); i en aquest sentit «casa de pagès» és aquell edifici de tres o quatre plantes, la més baixa de les quals està destinada a donar cabuda als animals, ferrament i maquinària de treball (elements que falten als pisos). Però «casa de pagès», pot ser, també, una expressió oposada a «casa menestral», i ara el que es contraposen són les professions dels membres del grup domèstic. Per últim dir «casa de pagès» és el mateix que dir casa pobre, «casa de pagès» seria aquella que té

poc patrimoni, raó per la qual, els seus integrants es veuen obligats a treballar directament les seves terres, mentre que les «cases bones o riques» les fan treballar per jornalers o mitgers».

El terme casa, per tant, té significats diferents, segons el context en què apareix i les expressions que la contenen, segons aquelles altres a què s'oposen. Quan els terraltins parlen de la casa poden estar referint-se a un, dos, tres, o tots els sentits inclosos en el terme. Ara bé, quan es parla de la Casa com a unitat d'adscripció, quan es diu «ell és Casa X», es fa referència a tots ells; l'enunciant identifica algú amb un grup domèstic, amb la casa que aquest habita i amb la categoria social que el seu patrimoni li atorga. Això és molt important de tenir en compte per entendre el llenguatge de la Casa.

— «Qui és esta noia que diu?

Era filla de davant per davant de esta casa que et diu. D'esta que té tantes sorres i que està davant de la botiga nostra i que hi ha una tribuna, «pues», era filla d'aquella casa».

(Gandesa. 70-75 años -home- pagés)

— «Conforme tú ibas al baile, yo iba y te iba a decir» ¿quieres hacer el favor de bailar?», y decías «yo no quiero bailar». Pues, después el chico aquel se enfadaba e iba y le hacía una ofensa a la casa, llevaba a la puerta cosas feas, cosas como un cabrito que se había muerto o una cosa; lo ponía allí como desagravio».

(Orta de Sant Joan. 60-65 anys -home- comerciant).

El primer informant, per identificar-nos a una determinada persona en té prou amb indicar la casa-edifici que aquesta persona habitava. Per donar-la a conèixer és igual fer referència a la casa edifici o a la casa-grup domèstic. A nivell identificatori, les referències a un altre significat del terme casa són equivalents.

L'explicació del segon informant posa dues coses de relleu: primer, que la responsabilitat d'una acció no es atribuïda solament a l'individu que la porti a terme, sinó que es fa recaure sobre tot aquell grup a què l'adscriuen; l'ofensa es fa a la casa; segon, la desgreuja es realitza a través d'una ofensa a la casa-edifici.

És a dir, els significats als què s'aludeix quan es parla d'una casa determinada estan metonímicament relacionats no solament a nivell material (el grup domèstic viu en l'edifici i el patrimoni li pertany), sinó també a nivell verbal i simbòlic (una ofensa a la casa pot efectuar-se tant directament sobre els individus que la componen, com a través de l'immoble que habiten).

NOTA: Tots els noms propis i de Casa han estat canviats a fi de guardar l'anonimat tant dels informants com de les persones al·ludides.

Maribel JOCILES RUBIO
Llicenciada en Sociologia
Especialitzada en Antropologia Social